

Ewelina Szuba-Barańska¹, Aldona Mrówczyńska-Kamińska²

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie,
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Wydatki na żywność w warunkach kryzysu gospodarczego z 2008 roku w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Expenditure on food under the conditions of the economic crisis of 2008 in selected countries of Central-Eastern Europe

Synopsis. Kryzys gospodarczy z 2008 roku doprowadził do recesji w krajach rozwiniętych i w większości krajów rozwijających się. Celem głównym artykułu była ocena wpływu skutków kryzysu na wydatki na żywność w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Zmiany sytuacji makroekonomicznej, wywołane kryzysem gospodarczym w niewielkim stopniu wpłynęły na poziom i strukturę wydatków konsumpcyjnych, w tym wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe. Wyniki badań potwierdzają ogólne znane prawidłowości, że wydatki na żywność, czyli na produkty zaspokajające podstawowe fizjologiczne potrzeby człowieka, pomimo pogorszenia sytuacji dochodowej ludności nie ulegają istotnym zmianom, ponieważ są niezbędne. Nie można odłożyć ich w czasie i występuje brak możliwości zastąpienia produktów żywnościowych przez substytuty. Niewielkie spadki wydatków na żywność w okresie kryzysu wynikają również z potrzeby utrzymywania osiągniętego poziomu konsumpcji przez społeczeństwo, pomimo zmniejszania się ich dochodów.

Słowa kluczowe: kryzys gospodarczy, wydatki na żywność, państwa Europy Środkowo-Wschodniej

Abstract. The economic crisis in 2008 caused recession in developed countries and in most developing countries. The main aim of the study was to conduct an impact assessment of its effect on food expenditures in selected Central-Eastern European countries. Changes in the macroeconomic situation caused by the economic crisis slightly affected the level and structure of consumption expenditures (expenditures on food and non-alcoholic beverages). The results confirm that the expenditure on food (products that meet the basic physiological needs of human) did not significantly change over time, despite the deterioration of the population's income, because these expenditures are necessary. There is no possibility of replacing food with a substitute or postponing the consumption of food for a later time. Slight decreases in expenditure on food during the crisis did, arise but there was a need to maintain the achieved level of consumption by the public, despite the decline in their income.

Key words: economic crisis, food expenditure, Central-Eastern Europe countries

Wstęp

Kryzys, obok depresji, ożywienia i rozkwitu, jest jedną z faz klasycznie ujmowanego cyklu koniunkturalnego. W fazie kryzysu na rynku obserwowane jest gwałtowne załamanie koniunktury skutkujące spadkiem produkcji i popytu oraz wzrostem bezrobocia [Dach 2011]. W literaturze wyróżnia się wiele typów kryzysów. Często nie rozróżnia się pojęcia kryzysu finansowego i gospodarczego traktując ten pierwszy jako przyczynę drugiego

¹ mgr, e-mail: szuba@up.poznan.pl

² dr, e-mail: mrowczynska-kaminska@up.poznan.pl

[Piech 2000]. Niejednokrotnie traktuje się również kryzysy gospodarczy, finansowy i bankowy jako elementy składowe kryzysu ekonomicznego [Grzelak 2010]. W literaturze wyróżnia się też inne typy kryzysów np. agrarny, giełdowy, handlu zagranicznego, przemysłowy, pieniężny, walutowy oraz zadłużeniowy. Dwa ostatnie typy kryzysów wraz z kryzysem bankowym tworzą elementy składowe kryzysu finansowego. Kryzys ten obserwowany jest kiedy na rynku finansowym dochodzi do poważnych zakłóceń przejawiających się m. in. niedoborem płynności lub upadłością instytucji finansowych i niefinansowych oraz znacznym spadkiem cen ich aktywów [Mishkin 1995].

Kryzys gospodarczy z 2008 roku swoje źródła miał na rynku nieruchomości. Jego przyczyn upatruje się w polityce rządu USA, który pod koniec lat 90 XX wieku wprowadził deregulacje na rynku kredytowym pozwalające osobom o niższych dochodach na zaciąganie kredytów hipotecznych. Na skutek sekurytyzacji na podstawie kredytów hipotecznych instytucje finansowe mogły emitować nowe papiery wartościowe, które zabezpieczone były nieruchomościami finansowanymi kredytem hipotecznym. Do przyczyn kryzysu finansowego zalicza się również niewłaściwa politykę Banku Rezerw Federalnych USA, który drastycznie obniżył podstawowe stopy procentowe. W efekcie ożywienia gospodarczego banki zaczęły udzielać kredytów hipotecznych wysokiego ryzyka. W latach 2006-2007 stopy procentowe wzrosły, a wartość nieruchomości zmalała, co doprowadziło do nie spłacania kredytów hipotecznych przez obywateli USA. Na skutek paniki na rynku w 2008 roku w USA ponad 300 instytucji finansowych zbankrutowało. Przez powiązania rynkowe kryzys rozprzestrzenił się na całą gospodarkę światową a negatywne skutki kryzysu finansowego przeniosły się do sfery realnej gospodarek. W konsekwencji doprowadziło to do recesji w krajach rozwiniętych i w większości krajów rozwijających się [Adamczyk 2012]. Kraje Europy Środkowo-Wschodniej najsilniej dotknięte zostały przez kryzys zaufania po stronie inwestorów, którego podstawami było duże powiązanie rynków tych państw z krajami UE-15 (które przechodziły poważny kryzys), uzależnienie od kapitału zagranicznego oraz deficyty po stronie handlu zagranicznego i finansów publicznych. Na skutek tego skala odpływu kapitału i deprecjacji walut w regionie Europy Środkowo-Wschodniej była jedną z najwyższych wśród krajów rozwijających się [Narodowy Bank Polski 2009].

W okresie spowolnienia gospodarczego zazwyczaj następuje zmniejszenie dochodów ludności, co bezpośrednio przekłada się na ograniczenie konsumpcji [Kieźel, Smyczek 2011]. Zmniejszenie wydatków konsumpcyjnych odnosi się przede wszystkim do dóbr zaspokajających potrzeby wyższego rzędu. Wydatki na żywność, jako produkt zaspokajający podstawowe fizjologiczne potrzeby człowieka, ulegają redukcji w mniejszym stopniu. Dzieje się tak dlatego, że pomimo pogorszenia sytuacji dochodowej w gospodarstwach domowych wydatki na zakup żywności są niezbędne. Nie można odłożyć ich w czasie i występuje brak możliwości zastąpienia produktów żywnościowych przez substytuty. W związku z tym popyt na żywność, nawet w okresie kryzysu, jest sztywny. Prawidłowości te znajdują odzwierciedlenie w prawie Engla, zgodnie z którym udział wydatków na dobra podstawowe (w tym żywność) zmniejsza się wraz ze wzrostem dochodów. Dodatkowo mniejsze spadki wydatków na żywność w okresie kryzysu mogą wynikać również z efektu rygła, czyli utrzymywania osiągniętego poziomu konsumpcji pomimo zmniejszania dochodów [Zalega 2013; Czubał, Zimny 2010].

Głównym celem artykułu jest próba oceny oddziaływania kryzysu finansowego z roku 2008 na poziom wydatków konsumpcyjnych, a w szczególności wydatków na żywność

i napoje bezalkoholowe i ich strukturę w wybranych krajach państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Do zrealizowania celu pracy wykorzystane zostały dane wtórne pochodzące z baz danych Europejskiego Urzędu Statystycznego (Eurostat) oraz dane z Urzędów Statystycznych Polski, Bułgarii, Litwy, Słowacji, Słowenii oraz Węgier. Do obliczeń wykorzystano wskaźniki struktury i dynamiki.

Wynik badań

Uwarunkowania makroekonomiczne popytu

We współczesnej gospodarce duży wpływ na wielkość i strukturę wydatków na żywność w gospodarkach poszczególnych krajów mają uwarunkowania makroekonomiczne, w jakich funkcjonuje dany kraj. Poziom i struktura wydatków żywnościowych uwarunkowana jest jednoczesnym oddziaływaniem wielu czynników, do których zaliczamy determinanty ekonomiczne (siła nabywcza), biologiczne, psychologiczne, kulturowe, społeczno-demograficzne, a także makroekonomiczne [Sojkin 1994; Bywalec 2007]. Należy zauważyć, że wraz ze wzrostem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i zamożności gospodarstw domowych rola czynników społeczno-demograficznych w kształtowaniu konsumpcji żywności zwiększa się [Gałązka 2013].

W celu oceny zmian zachowań konsumpcyjnych obywateli wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej analizie poddane zostały zmiany sytuacji makroekonomicznej w tych państwach w okresie przed i po wystąpieniu kryzysu gospodarczego w 2008 roku. Państwami, w których w latach 2007-2011 osiągnięto najwyższe wartości Produktu Krajowego Brutto (PKB) na mieszkańca mierzonego parytetem siły nabywczej w euro (PPS) były Słowenia i Węgry (tabela 1). Jednakże w państwach tych odnotowano również duże zmniejszenie PKB w okresie spowolnienia gospodarczego (w porównaniu do roku 2008 w roku 2009 PKB było niższe o 7,9% w Słowenii i o 6,8% na Węgrzech). Najniższe wartości PKB na mieszkańca mierzonego PPS w trakcie badanego okresu obserwowane były w gospodarce bułgarskiej, a dynamika PKB w roku 2009 wynosiła -5,5%. Państwem, w którym na skutek recesji gospodarczej PKB zmalał najbardziej była Łotwa. Spowolnienie gospodarcze w tym kraju obserwowane było w latach 2008-2010, a w 2009 roku PKB zmniejszyło się o prawie 18% w porównaniu do roku poprzedniego. W Polsce z kolei w badanych latach zaobserwowano względnie stabilną sytuację makroekonomiczną. W dużo mniejszym stopniu polską gospodarkę dotknęły skutki zjawisk kryzysowych. W 2007 roku tempo wzrostu PKB wynosiło około 7,0%. Po kryzysie gospodarczym 2008 roku nastąpiło wprawdzie spowolnienie (tempo przyrostu PKB zmniejszyło się o 3,5 punktu procentowego w roku 2009), jednak w dalszym ciągu zmiany PKB były dodatnie. Efektem dodatnich zmian produktu krajowego brutto jest rosnący poziom PKB na mieszkańca mierzonego PPS w euro przypadającego na jednego mieszkańca. We wszystkich analizowanych krajach poziom PKB per capita w latach 2007-2011 uległ zwiększeniu. Jednak w 2009 roku zaobserwowano spowolnienie tempa wzrostu tej wartości, co było bezpośrednim skutkiem kryzysu gospodarczego z 2008 roku. Jedynie w Polsce w całym badanym okresie PKB per capita wzrastało, co przełożyło się na najwyższe około 20,0% tempo wzrostu poziomu życia w latach 2007-2011. Jednak w 2011 roku najwyższe PKB było w dalszym ciągu na Węgrzech 21,2 tys. euro, w Słowenii 19,0

tys. euro, a dopiero kolejne miejsce zajęły Polska i Słowacja, średnio 16,5 tys. euro. Najniższe wartości były w Bułgarii 12,0 tys. euro.

Kolejnym miernikiem makroekonomicznym opisującym gospodarkę jest stopa bezrobocia. Analizując ten wskaźnik, można zauważyć ujemną zależność w stosunku do dynamiki PKB. Na skutek kryzysu we wszystkich państwach objętych badaniem stopy bezrobocia wzrosły. W latach 2007-2010 największym wzrost bezrobocia miał miejsce na Łotwie (o 11,8 punktu procentowego), a najmniejszy na Węgrzech (o 2,9 punktu procentowego). W Polsce stopa bezrobocia wzrosła z 7,1% w roku 2007 do 9,7% w roku 2010.

Analizując wskaźnik inflacji, należy zauważyć, że w okresie przed kryzysem najwyższe stopy inflacji odnotowano w Bułgarii i na Łotwie. Podczas spowolnienia gospodarczego inflacja we wszystkich państwach objętych badaniem zmniejszyła się. W Bułgarii i na Łotwie w 2009 roku ceny wzrosły odpowiednio o 2,5% i 3,3%, a w 2010 roku na Łotwie odnotowano deflację. Najmniejszy wzrost cen 2009 roku zaobserwowano na Słowacji i w Słowenii (o niecały 1%). W Polsce w 2007 i 2010 roku wskaźnik inflacji oscylował wokół wyznaczonego celu inflacyjnego, natomiast w 2008, 2009 i 2011, wskaźnik ten przekroczył 4,0%. Stwierdzić można, że po 2007 roku w Polsce wystąpiło zjawisko zwiększenia presji inflacyjnej.

Tabela 1. Sytuacja makroekonomiczna wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej

Table 1. Macroeconomic situation in selected countries of Central-Eastern Europe

Wyszczególnienie	Kraj	2007	2008	2009	2010	2011
Wartość PKB (PPS na mieszkańca w euro)	Polska	13 600	14 100	14 200	15 400	16 400
	Bułgaria	10 000	10 900	10 300	10 800	11 700
	Łotwa	14 300	14 600	12 700	13 500	15 000
	Słowacja	15 300	15 900	15 300	16 100	16 900
	Słowenia	16 900	18 100	17 000	18 100	18 900
	Węgry	22 100	22 700	20 200	20 600	21 200
	Dynamika PKB ogółem (%; rok poprzedni = 1)	Polska	6,8	5,1	1,6	3,9
Bułgaria		6,4	6,2	-5,5	0,4	1,8
Łotwa		10,0	-2,8	-17,7	-1,3	5,3
Słowacja		10,5	5,8	-4,9	4,4	3,0
Słowenia		7,0	3,4	-7,9	1,3	0,7
Węgry		0,1	0,9	-6,8	1,1	1,6
Stopa inflacji (%)		Polska	2,6	4,2	4,0	2,7
	Bułgaria	7,6	12,0	2,5	3,0	3,4
	Łotwa	10,1	15,3	3,3	-1,2	4,2
	Słowacja	1,9	3,9	0,9	0,7	4,1
	Słowenia	3,8	5,5	0,9	2,1	2,1
	Węgry	7,9	6,0	4,0	4,7	3,9
	Stopa bezrobocia (%)	Polska	9,6	7,1	8,2	9,7
Bułgaria		6,9	5,6	6,8	10,2	11,3
Łotwa		6,1	7,7	17,5	19,5	16,2
Słowacja		7,4	7,8	10,0	11,2	11,0
Słowenia		11,2	9,5	12,0	14,4	13,6
Węgry		4,9	4,4	5,9	7,3	8,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/

Wydatki konsumpcyjne ogółem

Sytuacja makroekonomiczna w istotny sposób warunkuje poziom i strukturę wydatków konsumpcyjnych [Danielak 2013]. W Słowenii i na Słowacji, czyli w państwach w których PKB na mieszkańca mierzone w PPS było wysokie, odnotowano najwyższy poziom średnich rocznych wydatków konsumpcyjnych na członka gospodarstwa domowego (w 2008 roku na Słowenii był to ponad 6,7 tys. euro) (tabela 2). Jednocześnie w państwach tych w latach 2007-2010 udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach konsumpcyjnych był najniższy i w Słowenii wynosił około 16%, a na Słowacji średnio 19%. Na Węgrzech, pomimo najwyższego poziomu PKB na mieszkańca mierzonego w PPS w euro, wydatki konsumpcyjne były niższe niż w państwach wymienionych powyżej, a wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe stanowiły około 23% całych wydatków konsumpcyjnych (ich udział w wydatkach ogółem zmniejszył się o 0,7 punktu procentowego w ciągu badanego okresu). Najniższy poziom wydatków konsumpcyjnych cechował Bułgarię (w 2008 roku około 1,4 tys. euro na członka gospodarstwa domowego rocznie). W latach 2007-2009 w państwie tym około 41% całych wydatków konsumpcyjnych przeznaczanych było na produkty żywnościowe i napoje bezalkoholowe, a w roku 2010 około 42%. Wzrost udziału wydatków na żywność w wydatkach konsumpcyjnych zaobserwowano również na Łotwie. W Polsce w ciągu badanego okresu udział wydatków na żywność i napoje w wydatkach konsumpcyjnych zmniejszył się o prawie 2 punkty procentowe i w 2010 roku wynosił 26,3%. W badanym okresie zaobserwowano znaczącą korelację pomiędzy zmianami w PKB na mieszkańca a udziałem wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe (współczynnik korelacji Spearmana $r=-0,79$; $p<0,001$). Wyniki te wskazują, że wraz ze wzrostem PKB udział ten ulega zmniejszeniu.

Na skutek spowolnienia gospodarczego spowodowanego kryzysem wydatki konsumpcyjne w państwach EŚW zmniejszyły się. W 2009 roku na Węgrzech poziom konsumpcji był o około 30% niższy niż rok wcześniej, a w Polsce i na Łotwie wydatki konsumpcyjne zmniejszyły się o około 15% (na Łotwie wydatki te zmniejszyły się również w 2010 roku). Niewielki (około 1%) spadek wydatków konsumpcyjnych odnotowano w Słowenii i Bułgarii (w 2010 roku). Kierunek zmian wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe był taki sam jak w przypadku wydatków konsumpcyjnych ogółem. Wyjątek stanowiła Bułgaria, w której wydatki na żywność nie zmniejszyły się. Wynikać to może z braku możliwości obniżenia tych wydatków w gospodarstwach domowych (wysoki udział w wydatkach ogółem sugeruje, że zakupywana żywność jest dobrem podstawowym, z którego nie można zrezygnować ze względu na zaspokajanie potrzeb fizjologicznych organizmu). W strukturze wydatków konsumpcyjnych we wszystkich państwach odnotowano wysoki udział wydatków na użytkowanie mieszkania. Po kryzysie udział tych wydatków w wydatkach konsumpcyjnych zwiększył się we wszystkich państwach. Grupami wydatków, których udział w wydatkach konsumpcyjnych zmniejszył się po 2008 roku były wydatki na odzież i obuwie oraz transport. Spowolnienie wzrostu gospodarczego nie miało istotnego wpływu na zmiany w udziałach pozostałych grup wydatków w wydatkach konsumpcyjnych ogółem³.

Reasumując stwierdzić można, że jedną z najistotniejszych determinant konsumpcji i poziomu zaspokojenia potrzeb żywieniowych członków gospodarstw domowych jest poziom ich dochodów [Kwasek 2007]. Im wyższe dochody tym wyższa konsumpcja.

3 Dane z odpowiednich Urzędów Statystycznych.

Poziom dochodów decyduje również o strukturze konsumpcji [Bywalec 2007]. Ze względu na niską inflację na zmiany w strukturze wydatków konsumpcyjnych wpływ miały przede wszystkim zmiany w wysokości dochodów gospodarstw domowych.

Wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe

W celu ustalenia jak kryzys gospodarczy wpłynął na zmiany wydatków na produkty żywnościowe i napoje dokładnej analizie poddano strukturę i dynamikę wydatków na te produkty w Polsce, na Słowacji i w Słowenii⁴. W państwach tych produktami, na które obywatele przeznaczali największą część wydatków były mięso, pieczywo i produkty zbożowe oraz mleko, sery i jaja (tabela 3, 4 i 5). Przed kryzysem gospodarczym Polacy na mięso wydawali średnio około 27% środków przeznaczonych na żywność i napoje a Słowacy i Słoweńcy około 24%. W przypadku pieczywa i produktów zbożowych było to odpowiednio 16% i 18% i 19%, a w przypadku mleka, sera i jaj 14,5%, 16% i 14%. Najmniejsza część wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w tych państwach przeznaczana była na ryby i owoce morza (w Polsce i na Słowacji około 3%, a w Słowenii 2,4%) oraz oleje i pozostałe tłuszcze (odpowiednio około 4,7%, 5% i 3%). Wśród tych państw największe różnice w udziale wydatków na poszczególne grupy produktów zaobserwowano w przypadku owoców, warzyw oraz cukru, dżemu, miodu, czekolady oraz innych wyrobów cukierniczych. W Polsce i na Słowacji na owoce konsumenci przeznaczali około 6% swoich wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe, natomiast Słoweńcy około 7% środków. W Polsce na warzywa (w tym ziemniaki) przeznaczano około 11% wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe. Na Słowacji było to około 6,5%, a w Słowenii około 7,3%. Cukier, dżem, miód, czekolada oraz inne wyroby cukiernicze miały około 6% udział w wydatkach żywnościowych Polaków, prawie 8% w wydatkach Słowaków i 8,3% udział w wydatkach Słoweńców.

W Polsce w 2008 roku wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe średnio na członka gospodarstwa domowego rocznie wynosiły prawie 800 euro na rok. Na skutek kryzysu gospodarczego wydatki te zmniejszyły się o około 16% do poziomu 666 euro w 2009 roku (tabela 2 i 3). Największą dynamikę spadku wydatków odnotowano w przypadku owoców, olejów i pozostałych tłuszczów a także mleka, sera i jaj oraz pieczywa i produktów zbożowych. Udział tych grup produktów w wydatkach Polaków na żywność i napoje bezalkoholowe nieznacznie się zmniejszył. Mniejszym spadkiem dynamiki wydatków cechowały się produkty mięsne oraz ryby i owoce morza. Mięso jest podstawowym źródłem białka w diecie człowieka. Wzrost jego udziału w wydatkach na żywność i napoje w 2009 roku (o 0,8 punktu procentowego) wynikać może z braku możliwości rezygnacji z tego produktu (w przeciwieństwie np. do cukru i innych produktów z tej grupy).

Na Słowacji w 2008 roku wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe średnio rocznie na członka gospodarstwa domowego wynosiły ponad 850 euro na rok. W wyniku spowolnienia gospodarczego te uległy redukcji o około 8% do poziomu 790 euro w 2009 roku (tabela 2 i 4). W 2009 roku dynamika wydatków na owoce, warzywa oraz oleje i pozostałe tłuszcze była najniższa, jednakże na skutek zmniejszenia udziału wydatków na mięso oraz pieczywo i produkty zbożowe w strukturze wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe udział tych grup produktów żywieniowych nie zmniejszył się znacząco (oleje i pozostałe tłuszcze) lub wzrósł (warzywa – o 1,5 punktu procentowego, owoce –

⁴ Uzależnione to było od dostępności danych dotyczących wielkości i struktury wydatków na żywność.

o 0,3 punktu procentowego). Zmniejszenie udziału wydatków na pieczywo i produkty zbożowe oraz mięso w strukturze wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe (odpowiednio o 0,8 i 0,3 punktu procentowego) oznaczać może, że część z nabywanych produktów z tych grup mogła zaspokajać nie tylko podstawowe potrzeby żywieniowe człowieka. W związku z tym, że wydatki te miały najwyższy udział w strukturze wydatków spadek dynamiki wydatków na pieczywo i produkty zbożowe o około 4%, a na produkty mięsne o około 8% spowodowały zmniejszenie udziału tych grup wydatków w całości wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w 2009 roku. Grupami produktów, których udział w strukturze wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe nie uległ znaczącym zmianom po kryzysie były mleko, sery i jaja oraz napoje bezalkoholowe.

Wśród państw objętych badaniem najwyższe średnie roczne wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe na członka gospodarstwa domowego odnotowano w Słowenii. W roku 2008 wynosiły one prawie 1100 euro a na skutek spowolnienia gospodarczego zmniejszyły się o ponad 2% do poziomu około 1080 euro w roku 2009 (tabela 2 i 5). Po kryzysie gospodarczym dynamika wydatków na mięso oraz pieczywo i produkty zbożowe zmniejszyła się w największym stopniu (o około 7% i 4%). W przypadku pozostałych grup produktów dynamika wydatków na nie uległa niewielkiemu zwiększeniu o 1-2%. Na skutek niedużych zmian w poziomie wydatków na poszczególne grupy produktów żywnościowych struktura wydatków na te produkty nie uległa większym zmianom. Największy udział w strukturze wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe Słoweńców miały mięso, pieczywo i produkty zbożowe oraz mleko sery i jaja. Wydatki na pierwszą z tych grup w ciągu całego badanego okresu stanowiły około 24% wszystkich wydatków na produkty żywnościowe, udział środków przeznaczonych na pieczywo i produkty zbożowe zmniejszył się o 0,7 punktu procentowego do poziomu 18,2% w 2009 roku, a udział wydatków na mleko, sery i jaja wzrósł o 0,7 punktu procentowego do 14,9% w 2009 roku. Udział pozostałych grup produktów w wydatkach na żywność i napoje bezalkoholowe nie uległ istotnym zmianom po ujawnieniu się skutków kryzysu gospodarczego w Słowenii.

Tabela 2. Wydatki konsumpcyjne w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej
Table 2. Consumption expenditures in selected countries of Central-Eastern Europe

Wyszczególnienie	Wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych (euro/osoba)				Udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem (%)				Dynamika wydatków (rok poprzedni = 100)				
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2008	2009	2010		
Polska ⁵													
Ogółem	2 459,2	2 964,0	2 534,1	2 841,7	100,0	100,0	100,0	100,0	120,5	85,5	112,1		
Żywność i napoje bezalkoholowe	684,2	791,7	665,7	739,5	27,8	26,7	26,3	26,0	115,7	84,1	111,1		
Bulgaria													
Ogółem	1 160,2	1 377,3	1 415,8	1 398,9	100,0	100,0	100,0	100,0	118,7	102,8	98,8		
Żywność i napoje bezalkoholowe	476,5	567,6	579,3	586,5	41,1	40,9	40,9	41,9	119,1	102,1	101,2		
Łotwa													
Ogółem	3 419,3	3 962,3	3 334,1	2 993,2	100,0	100,0	100,0	100,0	115,9	84,1	89,8		
Żywność i napoje bezalkoholowe	871,0	1 013,0	888,6	853,1	25,5	25,6	26,7	28,5	116,3	87,7	96,0		
Słowacja													
Ogółem	4 224,6	4 540,9	4 268,3	4 229,8	100,0	100,0	100,0	100,0	107,5	94,0	99,1		
Żywność i napoje bezalkoholowe	807,8	857,9	790,0	817,0	19,1	18,9	18,5	19,3	106,2	92,1	103,4		
Słowenia													
Ogółem	6 041,7	6 758,1	6 701,4	6 891,4	100,0	100,0	100,0	100,0	111,9	99,2	102,8		
Żywność i napoje bezalkoholowe	995,6	1 108,1	1 082,0	1 126,6	16,5	16,4	16,1	16,3	111,3	97,6	104,1		
Węgry													
Ogółem	2 810,9	3 816,2	2 668,3	2 758,8	100,0	100,0	100,0	100,0	135,8	69,9	103,4		
Żywność i napoje bezalkoholowe	666,0	902,7	615,6	634,2	23,7	23,7	23,1	23,0	135,5	68,2	103,0		

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.nsi.bg; www.stat.si; www.slovak.statistics.sk; www.ksh.hu; www.csb.gov.lv; www.stat.gov.pl.

⁵ Wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w Polsce w badanym okresie wyrażone walucie narodowej rosła ale na skutek deprecjacji złotego względem euro w roku 2009 wydatki te wyrażone w euro uległy zmniejszeniu.

Tabela 3. Struktura i dynamika wydatków na żywność w Polsce

Table 3. Structure and dynamics expenditures on food in Poland

Wyszczególnienie	Struktura wydatków na produkty żywnościowe (%)				Dynamika wydatków na produkty żywnościowe (rok poprzedni = 100)			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Żywność i napoje bezalkoholowe	100,0	100,0	100,0	100,0	109,9	115,7	84,1	111,1
Pieczywo i produkty zbożowe	16,0	16,6	16,2	16,0	113,5	120,0	82,2	109,6
Mięso	27,1	26,8	27,6	26,5	108,9	114,7	86,4	106,8
Ryby i owoce morza	3,0	3,0	3,1	3,0	111,9	116,3	86,6	110,6
Mleko, sery, jaja	14,4	14,5	14,2	14,5	109,3	117,0	82,1	113,7
Oleje i pozostałe tłuszcze	4,7	4,8	4,7	4,6	106,5	116,8	82,1	109,5
Owoce	5,9	6,0	5,7	5,6	116,7	117,2	79,8	109,2
Warzywa	11,2	10,4	10,5	11,5	106,8	107,9	84,7	121,5
Cukier, dżem, miód, czekolada i inne wyroby cukiernicze	6,3	6,0	6,1	5,9	104,5	111,5	84,9	107,0
Pozostałe artykuły żywnościowe	3,5	3,6	3,7	3,9	112,2	120,4	86,4	115,3
Napoje bezalkoholowe	8,1	8,3	8,3	8,5	112,2	118,5	84,8	114,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl

Tabela 4. Struktura i dynamika wydatków na żywność w Słowacji

Table 4. Structure and dynamics expenditures on food in Slovakia

Wyszczególnienie	Struktura wydatków na produkty żywnościowe (%)				Dynamika wydatków na produkty żywnościowe (rok poprzedni = 100)			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Żywność i napoje bezalkoholowe	100,0	100,0	100,0	100,0	106,5	106,2	92,1	103,4
Pieczywo i produkty zbożowe	18,1	18,8	18,0	18,3	108,2	112,0	95,7	99,1
Mięso	24,1	24,1	23,8	23,6	103,5	104,1	92,1	102,0
Ryby i owoce morza	2,9	3,2	3,2	2,9	108,6	104,0	99,5	103,8
Mleko, sery, jaja	16,6	16,3	16,2	16,3	106,6	107,2	90,4	102,3
Oleje i pozostałe tłuszcze	5,1	4,8	4,7	5,1	101,0	114,5	87,6	101,3
Owoce	5,9	5,4	5,7	5,7	115,9	106,0	84,0	108,1
Warzywa	6,8	6,5	8,0	7,4	108,8	98,6	88,3	126,0
Cukier, dżem, miód, czekolada i inne wyroby cukiernicze	7,9	7,9	7,6	7,9	102,8	102,0	92,6	98,9
Pozostałe artykuły żywnościowe	2,9	2,9	3,1	3,1	105,9	103,5	94,1	110,4
Napoje bezalkoholowe	9,6	9,9	9,8	9,7	109,5	106,3	94,9	101,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.slovak.statistics.sk

Tabela 5. Struktura i dynamika wydatków na żywność w Słowenii

Table 5. Structure and dynamics expenditures on food in Slovenia

Wyszczególnienie	Struktura wydatków na produkty żywnościowe (%)				Dynamika wydatków na produkty żywnościowe (rok poprzedni = 100)			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Żywność i napoje bezalkoholowe	100,0	100,0	100,0	100,0	103,8	111,3	97,6	104,1
Pieczywo i produkty zbożowe	18,9	18,9	18,2	18,2	100,1	109,4	95,9	103,3
Mięso	24,0	24,1	24,1	24,1	104,2	109,0	93,3	103,2
Ryby i owoce morza	2,4	2,4	2,4	2,4	102,4	117,5	101,4	109,9
Mleko, sery, jaja	14,3	14,3	14,9	14,9	108,1	117,7	101,4	102,7
Oleje i pozostałe tłuszcze	3,1	3,1	3,2	3,2	105,8	116,3	98,9	104,5
Owoce	7,3	7,2	7,4	7,4	105,6	110,7	99,3	102,6
Warzywa	7,8	7,7	7,6	7,5	101,0	107,3	99,4	105,7
Cukier, dżem, miód, czekolada i inne wyroby cukiernicze	8,3	8,3	8,5	8,5	105,5	114,7	98,3	103,5
Pozostałe artykuły żywnościowe	4,1	4,1	4,0	3,9	99,4	107,2	102,8	114,3
Napoje bezalkoholowe	9,7	9,7	9,8	9,8	104,7	109,8	98,6	104,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.si.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania potwierdzają ogólne prawidłowości, że poziom życia mieszkańców decyduje o udziale wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w ogólnych wydatkach konsumpcyjnych. W krajach, gdzie wielkość PKB per capita jest wyższy, udział wydatków na żywność w ogólnych wydatkach konsumpcyjnych kształtuje się na niższym poziomie. Spowolnienie wzrostu gospodarczego w 2008 roku w większości analizowanych państw EŚW wpłynęło na spadek poziomu życia mieszkańców w pierwszych latach po kryzysie, jednakże udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w ogólnych wydatkach konsumpcyjnych nie zmniejszył się znacząco. Jedynie na Łotwie udział ten wzrósł o 3 punkty procentowe, co wynikało z relatywnie większego spowolnienia gospodarczego. Skutki kryzysu gospodarczego nie wpłynęły również na istotne zmiany w strukturze wydatków na żywność. Wyniki te potwierdzają, że wydatki na żywność, czyli na produkty zaspokajające podstawowe fizjologiczne potrzeby człowieka, pomimo pogorszenia sytuacji dochodowej ludności nie ulegają istotnym zmianom, ponieważ są niezbędne. Nie można odłożyć ich w czasie i występuje brak możliwości zastąpienia produktów żywnościowych przez substytuty. Niewielkie spadki wydatków na żywność w okresie kryzysu wynikają również z potrzeby utrzymywania osiągniętego poziomu konsumpcji przez społeczeństwo, pomimo zmniejszania się ich dochodów.

Literatura

Adamowicz M. [2012]: Współczesny kryzys finansowy – przyczyny i konsekwencje dla gospodarki światowej. Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego, nr 31.

- Bywalec Cz. [2007]: Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Czubak W., Zimny Sz. [2010]: Sprawozdanie z panelu dyskusyjnego „Kryzys finansowy a sektor rolno-żywnościowy”. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, z.1/2010, ss.145-148.
- Dach Z. [2011]: Polityka makroekonomiczna w warunkach kryzysu i jej wpływ na gospodarke. Teoria i praktyka. Wolters Kulwer Polska, Warszawa.
- Danielak W. [2013]: Zmiany w sferze konsumpcji w wybranych krajach europejskich a kryzys gospodarczy. *Problemy Zarządzania*, vol. 11, nr 1 (40), t. 1, ss. 11–22.
- Gałązka M. [2013]: Społeczno-demograficzne uwarunkowania kształtowania się wydatków żywnościowych w gospodarstwach domowych w Polsce. *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, t. 100, z. 1, ss. 23-34.
- Grzelak A. [2010]: Wybrane zagadnienia obecnego kryzysu ekonomicznego. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy* nr 3, ss. 45-56.
- Kieźel E., Smyczek S. [2011]: Zachowania polskich konsumentów w warunkach kryzysu gospodarczego. Placet.
- Kwasek M. [2007]: Stopień zaspokojenia potrzeb żywnościowych w gospodarstwach domowych [w] Wpływ globalizacji na wyżywienie ludności w Polsce (red. Gulbicka B., Kwasek M.). Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Mishkin F. [1995]: *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Pearson Longman, Harlow.
- Narodowy Bank Polski [2009]: Polska wobec światowego kryzysu gospodarczego. [Tryb dostępu:] http://www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2009/polska_wobec_swiatowego_kryzysu_gospodarczego_2009.pdf. [Data odczytu: wrzesień 2014].
- Piech K. [2000]: Kryzysy gospodarcze świata i polityka gospodarcza w latach 1945-1975. *Studia i Prace Kolegium, Zarządzania i Finansów SGH*, Rocznik 2000 nr z. 15, ss. 159-179.
- Sojkin B. [1994]: Determinanty konsumpcji żywności. Analiza hierarchiczna. *Zeszyty Naukowe – seria II, Prace habilitacyjne, zeszyt 135*, Wydawnictwo AE Poznań.
- Zalega T. [2013]: Spożycie produktów żywnościowych w wielkomiejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego. *Problemy Zarządzania*, vol. 11, nr 1 (40), t. 1, ss. 68-87.
- www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/ [Data odczytu: wrzesień 2014].
- <http://www.nsi.bg/> [Data odczytu: wrzesień 2014].
- <http://www.stat.si/> [Data odczytu: wrzesień 2014].
- http://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home!/ut/p/b1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfGjzOIDzT0tnJwMHQ0s_IJcDTxDHAPcg7xMDA1MTIEKIoEKDHAARwNC-sP1o8BKnN0dPUzMfQwMLHzcTQ08HT1CgywDjY0NH12hCvBY4eeRn5uqX5AbYzB14qgIAL9TbiU!/d14/d5/L2dBISvZ0FBIS9nQSEh/ [Data odczytu: wrzesień 2014].
- <http://www.ksh.hu/> [Data odczytu: wrzesień 2014].
- <http://www.csb.gov.lv/> [Data odczytu: wrzesień 2014].
- <http://stat.gov.pl/> [Data odczytu: wrzesień 2014].